

**QALAMTASVIRNI MUKAMMAL EGALLASHDA XOMAKI **
RASMLAR ISHLASHNING O‘ZIGA XOS O‘RNI

Sh.B. Oydinov

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti o‘qituvchisi

sh.oydinov1972@mail.ru

O. Sh. Baxronova

O‘zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti talabasi

Annotatsiya. Taqdim etilayotgan ilmiy maqolada bo‘lajak rassom o‘qituvchilarni qalamtasvirni mukammal egallashlarida xomaki rasmlar ishlashdan o‘rinli foydalanishning ayrim samarali usullari yoritilgan. Shuningdek qalamtasvirda rasm ishlashni o‘rganishda yuzaga keladigan ba‘zi muammolarni bartaraf etishning dastlabki bosqichlari yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar. Oddiy qalam, qog‘oz, oddiy naturalar, natyurmort, manzara, qoralama, xomaki rasmlar, kompozitsiya, tasvirlash usullari, qalamtasvir, chizmatasvir, akademik qalamtasvir, mahorat.

ЭСКИЗЫ ИГРАЮТ ОСОБУЮ РОЛЬ В ОСВОЕНИИ
РИСУНКА КАРАНДАШОМ

Аннотация. В представленной научной статье описаны некоторые эффективные методы правильного использования эскизов будущими учителями-художниками при освоении рисунка карандашом. Также рассматриваются начальные этапы преодоления некоторых проблем, возникающих при обучении рисованию карандашом.

Ключевые слова. Простой карандаш, бумага, простая натура, натюрморт, пейзаж, эскиз, набросок, композиция, техника рисования, рисунок карандашом, рисунок, академический рисунок карандашом, искусство

SKETCHES PLAY A SPECIAL ROLE IN MASTERING
PENCIL DRAWING

Abstract. In the presented scientific article, some effective methods of appropriate use of sketching for future artist-teachers in mastering pencil drawing are highlighted. Also, the initial stages of solving some problems that arise when learning to work in pencil drawing are highlighted.

Keywords. Simple pencil, paper, simple nature, still life, landscape, sketch, sketch, composition, illustration methods, pencil drawing, drawing, academic pencil drawing, skill.

O‘sib, ulg‘ayib kelayotgan kelajak yoshlarni komil, sog‘lom, teran fikrli, dunyo qarashi keng, vatanimizga, xalqimizga foydasi tegadigan barkamol insonlar bo‘lib yetishishida tasviriy san‘atning o‘z o‘rni bor. Tasviriy san‘at inson aql idrokiga ijobiy ta‘sir etib, uning tevarak atrofga, munosabatini, ijobiy tamonga o‘zgartiradi. Shu bilan birga, kishi qalbida, go‘zallik hislarini, ezgulikni, tabiatga, vatanga bo‘lgan muhabbatni rivojlantiradi.. Insoniyat azaldan go‘zallikka intilib yashaydi. Go‘zallik esa yaxshilik sari olib boradi.

Hozirgi davrimizda tasviriy san‘atning rivojlanishiga mamlakatimizda yanada yuqori darajada e‘tibor qaratilmoqda. Vatanimizning turli hududlaridagi yoshlar orasida ham tasviriy san‘atga qiziqishi yuqori bo‘lgan, tasviriy san‘atni jon dilidan sevuvchi, ulkan maqsadlar bilan harakat qiladigan yoshlar talaygina. Shuni hisobga olib tasviriy san‘atning sir-asrorlarini yoshlarga jahon talablariga mos ravishda o‘rgatish davr talabidir.

Barcha rassomlar tasviriy san‘atning qaysi tur va janrida ijod qilmasinlar ular birinchi navbatda oddiy qalamdan foydalanib rasm chiza boshlaydilar. Albatta ma‘lum darajada yutuqlarni qo‘lga kiritish va tasvirlashga oid nazariy va amaliy bilimlarni puxta egallash uchun o‘z vaqtida mehnat qilishni ham unutmash kerak. Qalamtasvirni o‘rgatishda xomaki rasmlar ishlashning o‘ziga xos ahamiyati bor. “Xomaki rasm ma‘lum vaqt oralig‘ida kuzatilayotgan natura haqida to‘liq tasavvur berishni maqsad qilib qo‘yadi. Xomaki rasmlar har xil davomiylikda, har xil ishlanishi, ish shart-sharoitlari va rassomning o‘z oldiga qo‘ygan vazifalariga qarab yarim soatli, bir soatli, o‘n minutli va hokazo bo‘lishi mumkin.

Xomaki rasm - bu naturadan tezgina chizgi qilib olishdir; u talabani tez fikrlash, tasvirlashning eng ishonchli va mantiqiy vositalarini qidirib topishga o‘rgatadi, kuzatuvchanligini rivojlantiradi”¹. Avvalo tasvirlash sirlarini yoshlik, bolalik chog‘laridan egallashga kirishgan ma‘qul. Shuningdek tasvirlash vositalaridan to‘g‘ri foydalanishni ham o‘z vaqtida o‘rganib borish kerak. Xomaki rasmlar ishlaganda esa oddiy yupqa yoki qalin rangli yoki rangsiz qog‘ozlardan ham foydalanish mumkin. Lekin uzoq muddatli qalamtasvirlar ishlaganda oq rangli qog‘ozlarning ancha pishiqrog‘i ya‘ni chiziqlarni o‘chirganda uvalanmaydigan iflos bo‘lmaydiganini tanlash kerak. Rasm chizishda yumshoq sifatli o‘chirg‘ichlardan foydalangan ma‘qul. U qog‘oz yuzasidagi qalam izlarini shikast yetkazmasdan o‘chiradi.

Qalamtasvirda endi rasm ishlashni o‘rganuvchilar tezda muvaffaqiyatga erishishlari ancha qiyin jarayon hisoblanadi. Shu sababli tasvirlashni boshlash avvalida talaba, bir necha xomaki rasmlar ishlasa uning qo‘li, chiziq va chiziqchalarni aniq va to‘g‘ri chizishga kelishib qoladi.

¹ Boymetov B. Qalamtasvir. –T.: “Musiqqa” nashriyoti 2006. –197 b.

Tasvirlashni o‘rganishda kerak bo‘ladigan tamonlaridan yana biri bu tasvirlashning asosiy qonun - qoidalaridir. Bularga quyidagilar kiradi. Perspektiva qonuni, surat tekisligi, buyum tekisligi, ko‘rish maydoni va ko‘rish burchagi, ufq chizig‘i, fazoviy perspektiva, chiziqli konstruktiv tuzilish, buyumlarning nisbati, hajmi kabilardir. Bu qoidalar tasviriy san‘atga oid kitoblarda keng yoritilgan bo‘lib, ustozlar har bir amaliy mashg‘ulot darslarida bu borada takidlab o‘tadilar.

Tasviriy san‘at janrlaridan biri bu natyurmort deb ataladi. Natyurmort-fransuzcha so‘z bo‘lib “jonsiz tabiat” degan ma‘noni bildiradi. ...“Ma‘lumki, har bir rassom tasviriy san‘at sirlarini o‘rganishni natyurmort ishlashdan boshlaydi. Buyumlar va narsalar shaklini, formasini, xarakterini o‘zlashtirish san‘atning boshqa jihatlarini va turlarini o‘rganishdagi dastlabki saboqlar vazifasini bajaradi”². Xomaki rasmlar ishlashni natyurmortdan boshlasa ancha qulayliklarga erishiladi. Buning uchun quyidagilarga amal qilish kerak. Rasm chizish uchun kerakli naturalar, turli xil buyumlar va rangli matolar tanlab olinganidan so‘ng uni maqsadga muvofiq to‘g‘ri joylashtirish muhim. ...“Rasm chizish uchun naturalardan istalganini tanlash mumkin. Lekin endi rasm chizishni o‘rganayotganlar uchun eng oddiy va kam buyumlar (natyurmort) rasmini chizishdan boshlashni maslahat beriladi”³. Xona ichkarisida natyurmortni joylashtirishda esa unga yaxshi yorug‘lik tushadigan joyni tanlash kerak. Natyurmortga yorug‘lik bir tamondan tushsa to‘g‘ri bo‘ladi. Shunda yorug‘-soylar aniq va ravshan ko‘rinadi. Bu esa buyumlarning hajmdorligi va ranglarining yaxshi tarqalishiga yordam beradi. Tasvirlash jarayoni yengil, oson va qiziqarli kechadi. Natyurmortni yorug‘likdan qancha uzoqlashtirilsa, undagi ranglar va buyumlar xiralashib ko‘rina boshlaydi. Bu esa tasvirlash jarayonida ma‘lum darajada qiyinchiliklarga olib keladi.

Natyurmortlarni tuzishda ko‘pincha uy ro‘zg‘orda ishlatiladigan turli xil buyumlar, o‘quv va duradgorlik qurollari, gullar, sabzavot va mevalar, sport buyumlari va xakozalardan foydalanish mumkin. Bitta qo‘yilgan natyurmortni xomaki rasmlarini bir tamondan ishlab yakunlangandan so‘ng, uni yana turli tamonlardan tasvirlash mumkin. Masalan, natyurmortning to‘g‘risidan, chap va o‘ng tamonlaridan, rassom ozgina – ozgina surilib, bir necha tamonlardan ishlashi mumkin.

Qalamtasvir mashg‘ulotlarida talabalarga uyga vazifa qilib xomaki rasmlar bajarib kelish topshiriladi. Ammo ayrim talabalar tasvirlashni yaxshi o‘zlashtirishda qoralama va xomaki rasmlarlar ishlashning ahamiyati yo‘q deb o‘ylaydilar. Chunki ular amaliy mashg‘ulot darslarida ishlanadigan uzoq muddatli qalamtasvirlarini yaxshi

² Oydinov N. Rassom-o‘qituvchilarni tayyorlash muammolari. –T.: “O‘qituvchi” -“Ziyo-noshir”, 1997. – 18 b.

³ O‘rolov S. Mo‘jiza yaratish san‘ati. –T.: “Mehnat” nashriyoti, 1996. –9 b.

o‘zlashtirish uchun yetarli deb tushunadilar. Bunday fikr yuritish xato albatta. Keling fikrlarimizni jismoniy tarbiya darslari bilan bog‘laylik. Hammamizga ma‘lumki, jismoniy tarbiya darslarida ustozlar amaliy mashg‘ulot boshlanishi avvalida shogirdlariga turli yengil jismoniy mashqlarni bajartiradilar. Bunga misol qilib talabalarga sport maydoni bo‘ylab asta-sekinlik bilan yugurish mashqlari o‘tkaziladi. Undan so‘ng qo‘l, oyoq va tananing boshqa a‘zolari yordamida yengil harakatlari bajartiriladi. Shu jarayonda nafas olish va nafas chiqarish mashqlarini ham bajariladi. Bu bilan ustozlar talabalar organizmini navbatdagi murrakkab jismoniy mashg‘ulotlariga tayyorlaydilar. Yana shu o‘rinda bir fikrni ta‘kidlab o‘tilsa to‘g‘ri bo‘ladi. Yosh havaskor sportchilar orasida kelajakda jahonga mashhur yetuk sportchi bo‘lib tanilishni hohlaydiganlari ko‘pchilikni tashkil etadi. Unda bu sportchilarga ta‘lim muassasasidagi dars mashg‘ulotlari yetarli bo‘lmasligi hammaga kundek ravshan. Buning uchun bo‘lajak xavaskor sportchi mustaqil ravishda har kuni erta tongda yugurishi va badan tarbiya mashg‘ulotlarini bajarishi kerak. Sport mashg‘ulotlariga bormagan kunlari esa o‘zi mustaqil ravishda kerakli bo‘lgan jismoniy tarbiya mashqlarini bajarishi kerak. Shuningdek, nazariy bilimlarni ham o‘z vaqtida egallab borilsa hamda ustozlar o‘gitiga amal qilinsa, bu havaskor sportchilardan kelajakda jahonga mashxur sportchilar chiqishi mumkin. Bu fikrdan shunday xulosa kelib chiqadiki, qalamtasvirni mukammal o‘rganmoqchi bo‘lgan talabalar ham o‘zlari mustaqil ravishda ko‘plab xomaki rasmlar, qoramalar, kompozitsiyalar ishlashlari kerak.

Tasviriy san’atda tabiatni tasvirlash manzara janri deyiladi. Manzarachi musavvirlar o‘z asarlari bilan tabiatni sevishga, uni e‘zozlashga va bu go‘zalliklardan zavqlanishga undaydilar. O‘z tasvirlarida faqatgina tabiat go‘zalligini namoyish qilibgina qolmasdan, turli g‘oya va fikrlarni ham ifoda etadilar.

Talaba manzara janrida xomaki rasmlar ishlaganda tasviriy san’atning asosiy qonun-qoidalariga rioya etish bilan birgalikda kompozitsiya jihatidan tabiatning ko‘rinishlarini to‘g‘ri tanlay bilishlari ham muhim hisoblanadi. Endigina tasvirlashni o‘rganayotgan talabalar tabiatning katta kengliklarini tasvirlashga urinsalar qiylanib qoladilar. Shuning uchun tabiatning kichik bo‘laklarini, qiziqarli joylarini tanlab tasvirlash tavsiya etiladi. Deylik ochiq havoda, tabiat qo‘ynida kichikroq balandligi 3-4 metr bo‘lgan yosh daraxtni bor bo‘yi basti bilan tasvirlashni boshlaymiz. Daraxtning eng pastki qismi ya‘ni yerdan o‘sib chiqqan joyini va uning eng balandagi shox shabbalarini ham umuman butun ko‘rinishini qog‘ozga to‘g‘ri joylashtirib olamiz. Shundan so‘ng, uyg‘unlashtirib daraxt atrofida ko‘rinayotgan tabiat bo‘laklarini ham chizib joylashtiramiz. Deylik tasviriyotgan kichik bir daraxt tog‘ kengliklarida joylashgan bo‘lishi mumkin. Unda daraxt ostida turli katta-kichik tosh bo‘laklari tuproq, qum, shox-shabba va o‘simliklar bo‘lishi mumkin. Kichik daraxtning orqa tamonida esa tog‘ va qirlar ko‘rinishi, uylar, hayvonlar, odamlar va boshqalarni

ko‘rishimiz mumkin. Ana endi e‘tibor qilib qarasak bitta kichik yosh daraxtni tasvirlashimiz jarayonida uning bilan birgalikda tabiatning qancha ko‘rinishlari, bo‘laklarini tasvirlashga to‘g‘ri kelmoqda. Xuddi shunday balandligi 3-4 metr bo‘lgan bir xil uzoqlikdagi yonma yon turgan 2 ta daraxtni, taxminan 7-14 metr uzoqlikdan turib ularni birgalikda tasvirlashga harakat qilsak, unda tabiat bo‘laklarini yana bir barobar ko‘payganini sezamiz. Bu esa bo‘lajak rassomdan yanada ko‘proq vaqt va mehnat, bilim, ko‘nikma hamda malaka talab etadi. Tabiat bo‘laklarini qanchalik ko‘p tanlab, tasvirlashga kirishilsa, tajribasiz rassom qiynalib qoladi. Shu sababli yosh rassom tabiatni tasvirlashda uning kichik-kichik bo‘laklaridan tasvirlashni boshlagani ma‘qul. Tabiat ko‘rinishlarini tasvirlashda tajribalar oshgan sayin, tabiatning katta kengliklarini tasvirlashni oz-ozdan ko‘paytirib borilsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Tasviriy san‘atning boshqa janrlarida xomaki rasmlar ishlaganda ham tasvirlashni eng oddiy qulay tomonlaridan chizishni boshlash kerak. Tajribalar oshgan sayin murakkab kompozitsiyalarni tasvirlashga o‘tib boriladi.

Umuman talabalarning ayrimlari xomaki rasmlar ishlashni o‘z vaqtida bajarib bormasligi sababli uzoq muddatli qalamtasvir ishlash jarayonida ijobiy natijalarga erisha olmaydi. Shu sababli qalamtasvir ishlash jarayonida muammo va qiyinchiliklarga duch keladi. Ishida nuqsonlar ko‘pligi sababli birinchi navbatda o‘zini ishlayotgan qalamtasviridan ko‘ngli to‘lmaydi. Ma‘lum bir vaqt oralig‘ida bajariladigan qalamtasvir ishlash jarayoniga har qancha vaqt va mehnat sarflansada, ish beo‘xshov bo‘lib qolaveradi. Xomaki rasmlar ishlashdan o‘rinli foydalanishni o‘rganish esa tasviriy san‘atning barcha janrlarida tasvirlash samaradorligini oshiradi. Ayni damda uzoq muddatli chiziladigan amaliy mashg‘ulotlarga tayyorgarlik ham bo‘ladi. Xomaki rasmlarni muntazam ravishda bajarish bo‘lajak rassom-o‘qituvchilarning qalamtasvir ishlash qobilyatini, bilim, ko‘nikma va malakalarini oshirib boradi. Tasvirlash jarayonining ma‘lum bir bosqichida chizishni qanday davom ettirishni bilmay to‘xtab qolishi, ya‘ni tasvirdagi kamchiliklarni bartaraf eta olmay qolish holatlari deyarli uchramaydi. Buning natijasida tasviriyotgan qalamtasviriga qancha vaqt ajratilsa, shunchalik jilolanib-jonlanib boraveradi.

Bo‘lajak rassom ishlagan eng yaxshi xomaki rasmlarini har doim imkon qadar o‘ziga ko‘rinadigan joyga qo‘ysa unga ilhom va kuch bag‘ishlab turadi. Rassom o‘zi chizgan xomaki rasmlarini ko‘rganda qaysidir jihatlaridan zavq oladi. Bu esa asta sekinlik bilan zavqlanish va ilhomlanish natijalari yanada ijod qilishga undaydi. Maromiga, yetkazib ishlangan qalamtasvir ijodiy ishi avvalo, rassomni o‘ziga ma‘qul bo‘ladi. Ijodkorni zavqlantirgan, ilhomlantirgan qalamtasvirilar, albatta, tomashabinni ham diqqatini tortadi. Mana shunday izlanishlarni davom ettirib borish, qalamtasvir asarlarini vujudga kelishiga sabab bo‘ladi.

To‘laqonli qalamtasvir san‘ati asarlari rassomlarning juda ko‘plab izlanishlari, qoralama, chizgilar va xomaki rasmlar ishlashi natijasida yuzaga keladi. Mana shunday

muvaffaqiyatlarni qo‘lga kiritib qalamtasvirda ko‘plab badiiy asarlar yaratgan ijodkor rassomlardan Leonardo Da Vinchi, Rafael Santi, Rembrandt Xarmens van Reyn, Karl Bryullov, Shishkin Ivan Ivanovich. O‘zbekistonlik rassomlardan O‘ral Tansiqbaev, Abdulhaq Abdullaev, Rahim Ahmedov, Malik Nabiev, Javlon Umarbekov, Laylo Salimjonova, Bahodir Jalolov, Alisher Mirzaev, Ortiqali Qozoqov, Nuriddin Kalonov, Asliddin Isaev, Nodira Oripova kabi boshqa ko‘plab rassomlarni misol keltirish mumkin.

Adabiyotlar

1. Boymetov B. Qalamtasvir. –T.: “Musiqqa” nashriyoti 2006. –197 b.
2. Oydinov N. Rassom-o‘qituvchilarni tayyorlash muammolari. –T.: “O‘qituvchi” - “Ziyo-noshir”, 1997. – 18 b.
3. O‘rolov S. Mo‘jiza yaratish san’ati. –T.: “Mehnat” nashriyoti, 1996. –9 b.
4. B. Azimova. Natyurmort tuzish va ishlash metodikasi. –T.: “O‘qituvchi” nashriyoti, 1997.–42 b.
5. S. Abdirasilov, N. Tolipov. Rangtasvir. –T.: “Bilim” nashriyoti, 2005 –75 b.
6. Oydinov N. O‘zbekiston tasviriy san’ati tarixidan lavhalar. –T.: “O‘qituvchi” nashriyoti, 1997. – 9 b .
7. Muinov O. Rangtasvir. T.: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2007. – 27 b